

Чернова О.В., Валигура А.Т.

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛАТВІЇ ПІСЛЯ ВХОДЖЕННЯ ДО ЄС

У статті здійснено аналіз основних економічних показників Латвії за чотирнадцятирічний період членства в ЄС. Визначено позитивні та негативні результати розвитку економіки. Виявлено окремі проблеми, що заважають її інноваційному розвитку. З'ясовано, що існуюча модель функціонування економіки є вичерпаною. Висвітлено необхідність використання Латвією досвіду малих країн, які пройшли шлях від аутсайдерів до провідних країн ЄС. Доведено, що подальший розвиток Латвії можливий лише через формування нової економічної моделі, що передбачає створення регіональних інноваційних кластерів. Запропоновано напрямки інноваційного розвитку, що сприятимуть формуванню національної інноваційної політики, довгострокового зростання економіки та підвищення конкурентоспроможності країни.

Ключові слова: *інноваційна політика, національна система інновацій, інноваційний розвиток, євроінтеграція, основні економічні показники Латвії, конкурентоспроможність.*

Чернова О.В., Валигура А.Т.

ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЛАТВИИ ПОСЛЕ ВХОЖДЕНИЯ В ЕС

В статье осуществлен анализ основных экономических показателей Латвии за четырнадцатилетний период членства в ЕС. Определены позитивные и негативные результаты развития экономики. Выявлены отдельные проблемы, мешающие ее инновационному развитию. Выяснено, что существующая модель функционирования экономики является исчерпанной. Раскрыта необходимость использования Латвией опыта малых стран, которые прошли путь от аутсайдеров до ведущих стран ЕС. Доказано, что дальнейшее развитие Латвии возможно только через формирование новой

экономической модели, предполагающей создание региональных инновационных кластеров. Предложены направления инновационного развития, которые будут способствовать формированию национальной инновационной политики, долгосрочного роста экономики и повышения конкурентоспособности страны.

Ключевые слова: инновационная политика, национальная система инноваций, инновационное развитие, евроинтеграция, основные экономические показатели Латвии, конкурентоспособность.

Chernova O.V., Valihura A. T.

PROBLEMS OF ECONOMIC AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF LATVIA AFTER JOINING THE EU

The article conducts analysis of main economic indicators of Latvia for a fourteen-year period of membership in the EU. Identified positive and negative results of economic development. Identified some problems impeding its innovative development. It is found that the existing model of the economy is exhausted. The necessity of the use of Latvia's experience of small countries that have gone from outsiders to the leading countries of the EU. It is proved that the further development of Latvia is possible only through the formation of a new economic model, involving the creation of regional innovation clusters. The directions of innovative development, which will contribute to the formation of a national innovation policy, long-term economic growth and competitiveness of the country.

Key words: *innovation policy, national innovation system, innovative development, European integration, the main economic indicators of Latvia, competitiveness.*

Постановка проблеми. Глобальна конкуренція та економічна криза останніх років вимагає від національних економік належної відповіді на виклики нового часу. Такою відповіддю може стати інноваційний розвиток економіки. Принципи організації та функціонування інноваційних систем можуть значною мірою відрізнятися в залежності від ряду факторів: специфіки

та структури національних ресурсів, стратегічних завдань країни, соціокультурних характеристик суспільства, національного стилю менеджменту. Ці особливості якраз і формують модель інноваційного розвитку окремої держави.

Інноваційний розвиток стає основним способом досягнення економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності у всіх країнах ЄС. Він сприяє появі нових галузей, зниженню витрат виробництва, зростанню економіки в довгостроковій перспективі, створенню нових робочих місць тощо.

В стратегії економічного розвитку «Європа 2020» в числі основних цілей було поставлено розумне зростання економіки, заснованої на знаннях та інноваціях. Розумний ріст у розумінні ЄС означає посилення взаємодії наукових знань, досліджень та інновацій з економічним зростанням і розвитком ЄС. Цей фактор зміцнення економіки включає в себе підвищення якості освіти, проведення досліджень, підтримку поширення інноваційних технологій і знань по всьому ЄС, збільшуючи доступ до інформації і технологій спілкування, а також гарантуючи, що інноваційні технології будуть використовуватися з метою досягнення глобальних соціальних цілей [5]. Зазначено, що всі процеси мають здійснюватися на національному, регіональному та місцевих рівнях.

Цей аспект вельми актуальний для Латвії, оскільки створення державою сприятливих умов може дати потужний поштовх розвитку економіки, заснованої на знаннях та інноваціях.

Розглянуті в цій статті питання становлять не весь список проблем, які перешкоджають інноваційному розвитку Латвії. Однак саме вони є суттєвим гальмом розвитку цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незаперечність використання інновацій та реалізації національної інноваційної політики як основи досягнення стратегічної конкурентної переваги відображена в роботах М. Портера та С. Стерна. На думку цих економістів, національний інноваційний

потенціал впливає на життєздатність інновації, що означає «можливість країни створювати потік комерційно значущих інновацій» [2, 6].

Основою для успішного переходу на інноваційну парадигму є наявність певного наукового і освітнього потенціалу і можливість перетворювати свої знання в інновації, а інновації – у виробництво. У зв'язку з цим була сформульована концепція навчання економіки і національної системи інновацій данськими дослідниками Б. Лундвалом і Б. Йонсоном [6]. Вони показали, що основа конкурентної боротьби все більше зміщується в бік створення і освоєння знань.

Відомий англійський економіст Крістофер Фрімен запропонував ряд постулатів цієї концепції в роботі «Інновації в Японії». Він вважає, що національна система інновацій — це «мережа приватних та державних інститутів та організацій, діяльність і взаємодія яких призводять до виникнення, імпорту, модифікації та розповсюдження нових технологій». К. Фрімен показує, що саме інституційні зміни Японії сприяли процесним інноваціям і призвели до конкурентних переваг у галузі споживчих товарів, автомобілебудування та напівпровідників [1].

У своїх подальших роботах К. Фрімен уточнює, що широке розповсюдження технологій стає можливим в результаті низки соціальних та інституційних змін, у числі яких: кооперація та конкуренція в підприємстві, організація науково-дослідницької діяльності, рівень участі держави у стимулюванні інноваційної діяльності тощо [2].

Ще одне важливе положення, зазначене Б. Джонсоном і яке можна почерпнути з аналізу літератури, присвяченої формуванню інноваційних систем, полягає в тому, що нові знання створюються у всій економічній системі, яку формує держава [3].

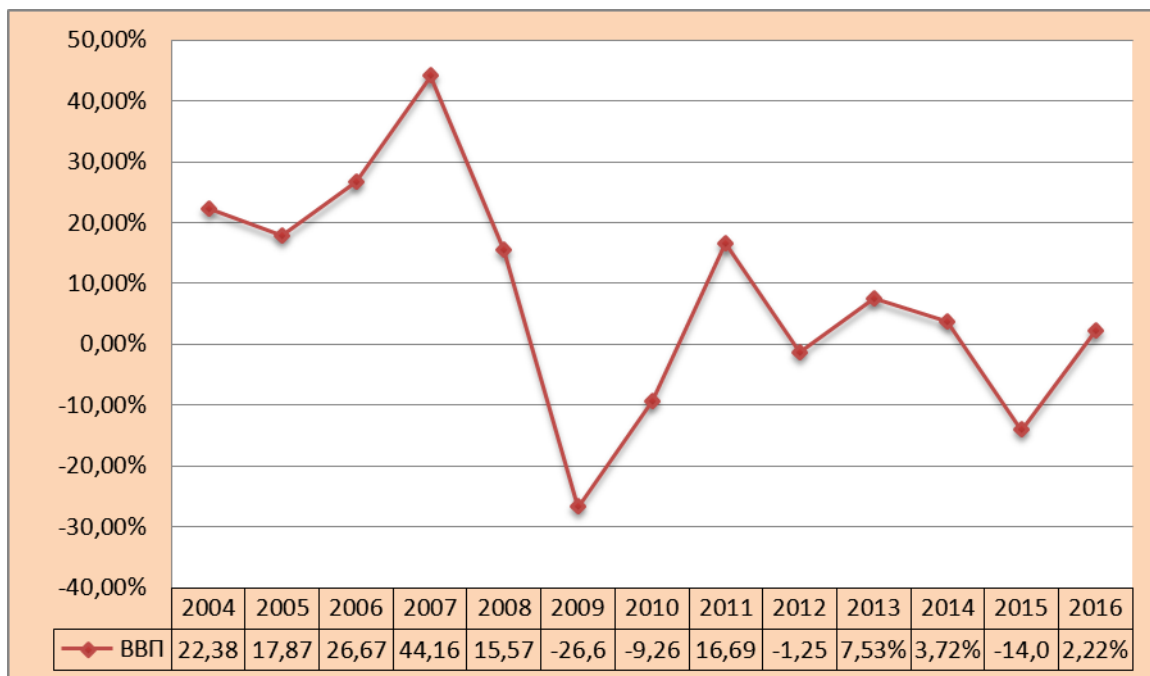
Варто зазначити, що наукове і практичне значення національної інноваційної концепції важко переоцінити. Вона, фактично, замінила собою

парадигму «економіки добробуту». Тому питання ролі національних інноваційних систем є достатньо гострим і актуальним.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування необхідності впровадження нової інноваційної моделі розвитку країни на підставі аналізу стану економіки Латвії за період її членства в ЄС.

Виклад основного матеріалу. У травні 2004 року Латвія разом з низкою інших країн стала повноправним членом Європейського Союзу.

Проаналізуємо стан економіки Латвії за період 2004-2016рр. Одним з ключових показників економічного розвитку є валовий внутрішній продукт (ВВП). На рис.1 дана його динаміка за 2004-2016 роки.

Рис. 1. Динаміка ВВП Латвії (%) за 2004-2016 рр

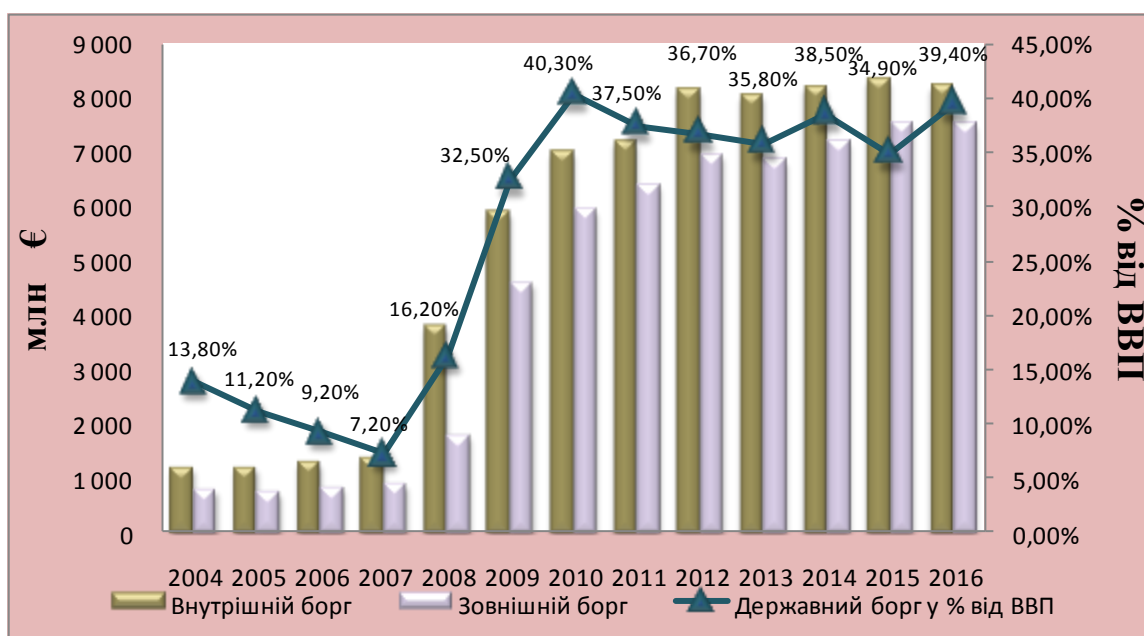
Джерело: складено автором на основі [11]

З 2004 до першої половини 2008 року це була найдинамічніша економіка у всьому ЄС, досягнувши в 2007 році приріст ВВП на 44,16%. У цей період основним стимулом зростання був приріст інвестицій та споживання в приватному секторі, які базувалися на значному припливі зовнішнього капіталу. У 2008 і 2009 році, в результаті глобальної фінансової кризи, зупинився приплив зовнішнього капіталу, і в Латвії почалася рецесія. Під час

кризи внутрішній валовий продукт (ВВП) впав на 1/4. У 2009 році Латвія пережила найбільш різке економічне падіння серед країн ЄС: -26,6% [12].

Тим часом зростає державний борг Латвії перед Міжнародним валютним фондом. У 2013 році він склав 35,8%, а в 2016 – вже 39,4% від ВВП [8]. Таким чином, з'явилася сильна залежність Латвії від зовнішнього фінансування, що виявляється як у формі приватних іноземних інвестицій, так і у формі зростаючого державного боргу, цін на експортовані товари і сировину.

Зростання державного боргу Латвії (рис. 2) становить за аналізований період 25% і сягає майже 40% від ВВП.

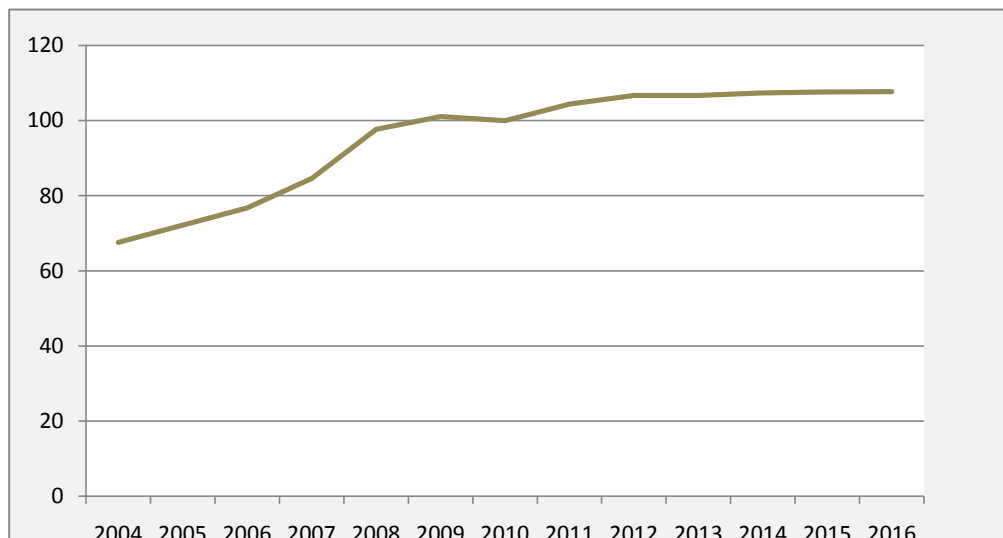
Рис. 2. Динаміка боргу Латвії в номінальному виразі (млн. євро)

Джерело: складено автором на основі [11]

Показником загальноекономічного розвитку є індекс споживчих цін (рис.3). Даний індекс інфляції застосовують для виміру середнього рівня цін на товари і послуги (споживчого кошика) за певний період в економіці. Як видно з рисунку 3, цей індекс постійно зростає.

Після вступу Латвії до ЄС почав розкручуватися механізм інфляції. Середній рівень цін на товари та послуги за п'ятиріччя (2005-2010 рр.)

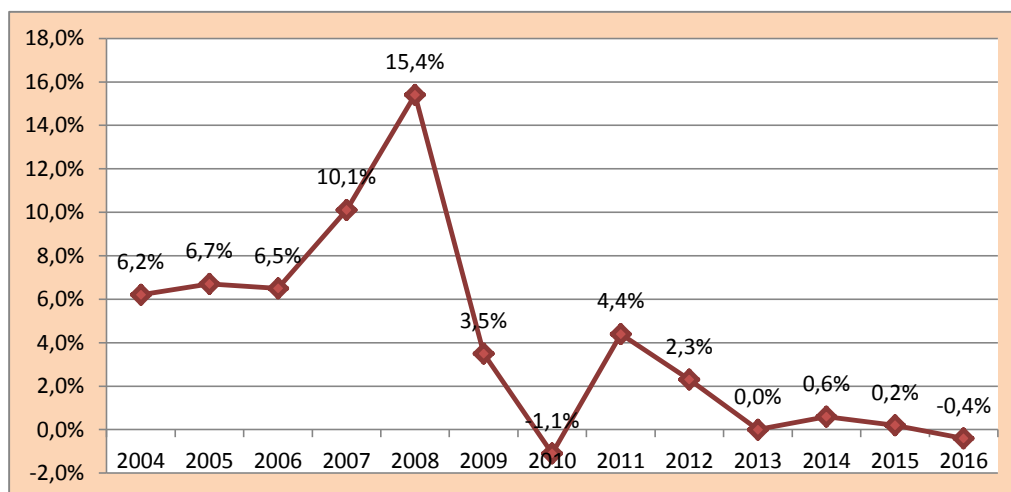
збільшився на 36,5 % і продовжує збільшуватися, хоча зараз в країні спостерігається дефляція [4]. Згодом, починаючи з 2012 р. інфляція значно сповільнилась (рис.4).

Рис. 3. Індекс споживчих цін Латвії

Джерело: складено автором на основі [8]

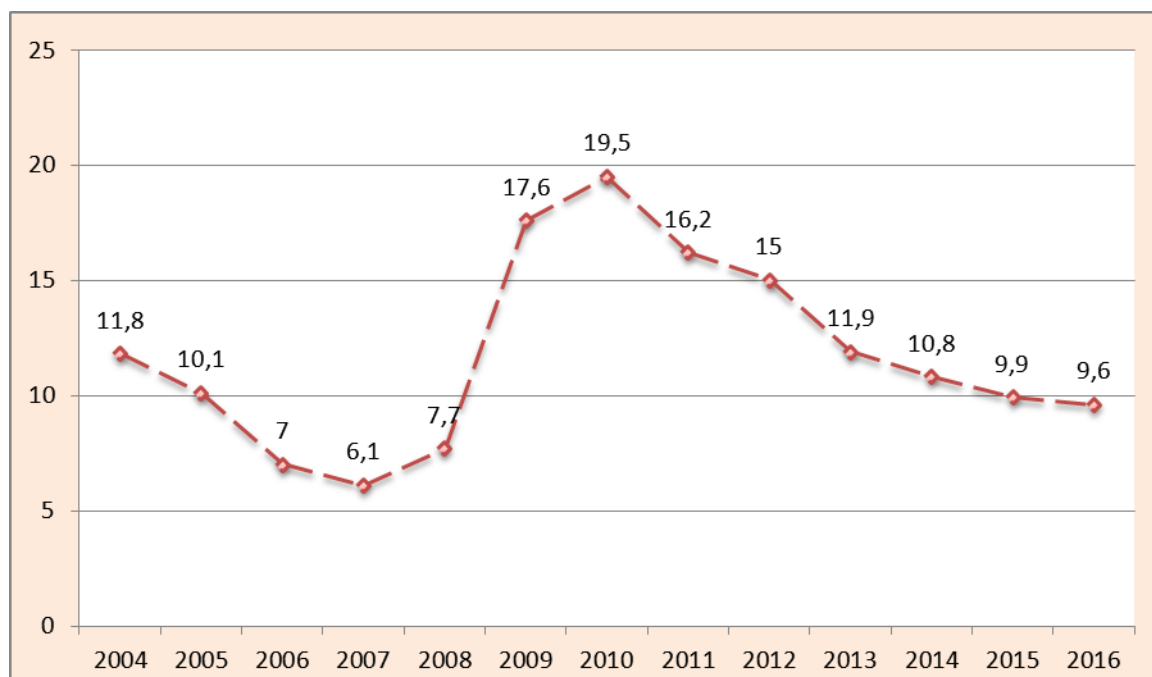
У Латвії існує високий показник безробіття і в той же час найшвидший ріст зарплат. Це можна пояснити високим регіональним і галузевим безробіттям. Рівень даного показника в ризькому регіоні (5,6%) майже в чотири рази нижче, ніж у віддаленому латгальському регіоні (17%), що межує з Росією. Тому в Ризі не вистачає робочої сили, а в Латгалії – можливостей працевлаштування. При ідеальному сценарії жителям Латгалії було б необхідно відправитися на пошуки роботи до Риги, але в реальності вони часто приймають рішення емігрувати з Латвії, тим самим ще більше посилюючи проблему. Ще одна причина – це галузеве безробіття, викликане падінням зайнятості в будівництві та промисловості в посткризовий період.

Рис. 4. Середньорічна швидкість зміни інфляції НІСР¹ (%)

Джерело: складено автором на основі [8]

Проаналізуємо рівень безробіття, який доповнить розуміння ситуації в Латвії (рис.5).

Рис. 5. Рівень безробіття в Латвії за період 2004-2016 рр. у %

Джерело: складено автором на основі [11]

¹ НІСР – гармонізовані індекси споживчих цін, які призначені для міжнародних зіставлень інфляції споживчих цін.

Загальний розмір ринку праці Латвії становить 966 тис. осіб, які сконцентровані переважно в найбільших містах - Ризі, Даугавпілсі, Лієпаї і Єлгаві. У період економічного спаду в 2008 – 2010 році ситуація на ринку праці значно погіршилася. Починаючи з початку 2010 року, поступово зростає економічна активність, ситуація на ринку праці поліпшується – збільшується зайнятість, поступово зменшується безробіття і збільшується кількість вільних робочих місць. Загальний рівень безробіття в 2016 році знизився до 9,6% (для порівняння, рівень безробіття в 2010 році – 19,5%).

Після всесвітньої фінансової кризи експорт товарів відновив свій стабільний ріст. Приріст експорту був швидшим, ніж до кризи, що дозволило в найкоротші терміни повернутися до рівня 2008 року. В 2010 році експорт товарів у фактичних цінах збільшився на 30% порівняно з 2009 роком і на 6% в порівнянні з докризовим 2008 роком. У 2016 році обсяг експорту товарів склав 10,24 млрд. євро, а приріст обсягу експорту у фактичних цінах досяг 28% [9].

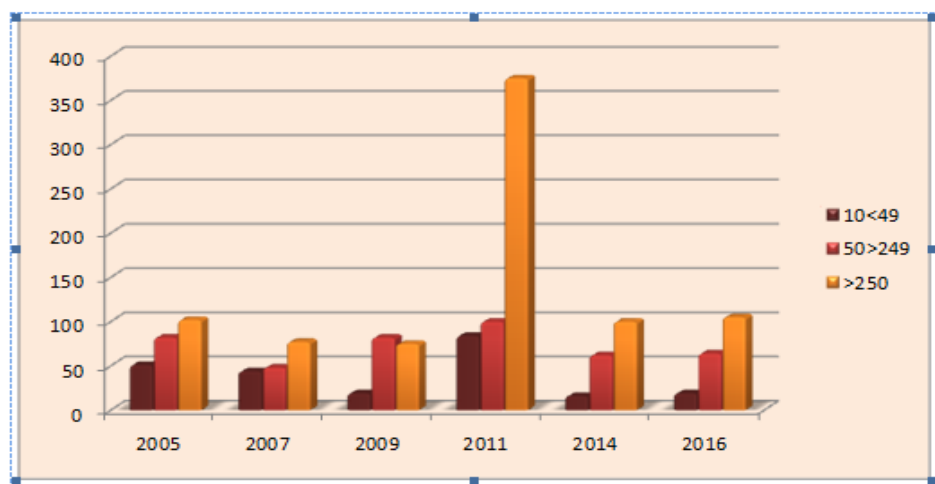
Латвія не володіє значним потенціалом у галузі фундаментальної та прикладної науки, не відрізняється багатими запасами сировини, технологіями переробки, які могли б стати основою національної конкурентоспроможності. Економічна політика в основному зосереджена на запозиченні та розповсюдженні, а не на створенні нових технологій. Для таких малих економік часто дешевше збільшити в регіонах нові робочі місця, ніж впроваджувати складні технології, що вимагають навченого персоналу.

У сфері інновацій Латвія значно відстає від інших держав Європи. Інвестиції підприємств в дослідження і наукові розробки були на надто низькому рівні - в шість разів нижче середнього по ЄС, і, як наслідок – низький показник інноваційності. Внаслідок слабкої підтримки з боку держави латвійський бізнес скуповується шведами, норвежцями, німцями, данцями. Так, відомі в свій час бренди Латвії – Laima і Staburadze в 2014 р. куплені норвезьким гігантом Orkla. Велике за обігом деревообробне підприємство (186 млн. євро) в 2005-му — куплено австрійсько-швейцарською групою Kronospan.

Підприємство Valmieras stikla šķiedra (VSS) з виробництва скловолоконної продукції купив німецький мультимільйонер Юрген Прейс-Даймлер. Ісландський бізнесмен Йон Гудмундсон з 2004 р. контролює в Латвії кілька великих промислових активів. Так, йому належить найбільший в країні тартак (лісопилка) Vika Wood і виробництво виробів з дерева BYKOLAT.

В рамках індустріальної політики Латвії нині реалізується низка програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності латвійської економіки. Допомогає європейська програма підтримки економіки, націлена на вирівнювання рівня розвитку країн ЄС. Також Латвія, як і раніше, отримує досить солідні гранти з центральних фондів ЄС. Ця допомога дозволяє практично повністю покрити витрати на організацію підприємств і стимулювати їх розвиток.

ЦІАА (Латвійське агентство інвестицій та розвитку) продовжує надавати підтримку комерсантам в рамках програми структурних фондів ЄС (розробка нових продуктів і технологій, а також підтримка при введенні їх у використання) [10]. Однак ця допомога йде, як правило, вже тим організаціям, які переступили рубіж малого і середнього підприємництва. На це вказують дані рис.6.

Рис.6. Загальні витрати на інновації за величиною підприємств у Латвії в млн. євро

Джерело: складено автором на основі[12]

Виходячи з аналізу показників рис. 6 у витратах на інновації лідирують підприємства з зайнятістю понад 250 осіб. Однак на малий і середній бізнес виділяються кошти мізерно малі.

Найбільша частка всіх підприємств у Латвії, як зазначалося раніше — це малий і середній бізнес. Вони дають майже дві третини ВВП і найбільшу частину робочих місць в країні. Саме малий бізнес завдяки своїй гнучкості, маневреності, адаптивності до умов зовнішнього середовища забезпечує стійкість розвитку, вирішення проблем зайнятості та соціальної стабільності в державі.

За даними Регістра підприємств, на початку 2016 року в Латвії було 125,1 тис. активних комерційних структур з різним статусом, обігом та профілем бізнесу. З них майже 90% мають статус невеликих сімейних фірм — мікропідприємств, а також малих підприємств з річним оборотом менш ніж 200 тис. євро [9]. Тим не менш, конкурентоспроможність малого і середнього бізнесу залишається недостатньою.

Тому інноваційний розвиток Латвії має відбуватися виключно в руслі пріоритетних напрямів інноваційної політики ЄС. Але при цьому слід адаптуватися до конкретних реалій країни і коригувати динаміку змін під зростаючі виклики.

З цією метою звернемо увагу на окремі аспекти політики уряду Латвії, які дозволяють частково оцінити можливість реалізації ідей, зазначених вище.

Інноваційний розвиток Латвії також гальмується економічною політикою держави, яка здійснює неефективні реформи, мізерне субсидування освіти і науки. Відсутня інституційна та інфраструктурна підтримка державою інтелектуальних ресурсів вищих навчальних та дослідних закладів, а також фінансових і управлінських вкладень бізнесу. Так, у 2019 р. на вищу освіту уряд планує виділити коштів на 65% менше, ніж, наприклад, у 2012р., а наука за той же період втратить ще 23%. Нові знання вимагають концентрації фінансових, матеріальних і людських ресурсів. Слід перерозподілити ці

ресурси, і перевагою зробити не військові витрати, а освіту, професійну підготовку, перенавчання суспільства, не забуваючи про соціальні сфери.

Забезпечення інноваційного розвитку економіки в країні залежить, насамперед, від якості державного управління, від того наскільки усвідомлюється урядом важливість інноваційного шляху розвитку. Для Латвії характерна відсутність традицій державності, недостатньо висока якість політичної еліти і, як наслідок, загострене реагування на уявні загрози безпеки (мовна політика, зростання військових витрат, міграція). Уряд не задається метою застосовувати інноваційну діяльність як стратегію розвитку держави, а підпорядковує свої дії політичним цілям. Тому наразі Уряду країни варто усвідомити важливість моменту, розпочати навчання по формуванню інноваційного мислення, набратися досвіду інших країн.

Висновки. Досвід ряду європейських країн свідчить про необхідність наявності та реалізації національних програм для інноваційного розвитку. Результати дослідження соціально-економічного стану Латвії після входження до ЄС довели, що основною проблемою країни є відсутність такої інноваційної моделі розвитку, яка б була позитивно сприйнята і суспільством, і бізнесом. Тобто, проблему низької конкурентоспроможності Латвії можливо вирішити лише за рахунок формування нової економічної моделі – інноваційної економіки та економіки знань.

Список джерел:

1. Freeman C. Technology policy and economic performance / Christopher Freeman // *Lessons from Japan* / Christopher Freeman. – London: Printer Publishers, 1987. – С. 246–301.
2. Freeman C. The National System of Innovation in Historical Perspective / Christopher Freeman // *Cambridge Journal of Economics* / Christopher Freeman. – London: Printer Publishers, 1995. – (19; вип. 1). – С. 5–24.
3. Johnson L. Systems of Innovation: An Overview and Basic Concepts / Lyndon B. Johnson // *In Systems of Innovation: Technologies, Institutions, and Organizations* edited by C. Edquist / Lyndon B. Johnson. – London: Printer Publishers, 1997. – С. 36–40.
4. Europe 2020 indicators - Latvia [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Europe_2020_indicators_-_Latvia.

5. "Eurostat": дефіцит бюджету Латвії в минулому році – другий найнижчий в ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.latvia.eu/ru/news/eurostat-latvia-posts-2nd-smallest-budget-deficit-eu-last-year>.

6. Кухар М. Маленький и средний бизнес в Латвии / Кухар Михаил – Киев, 2014. – 244 с.

7. Lundvall B. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning / Bengt-Åke Lundvall. – London: Printer Publishers, 1992. – 295 с.

8. Latvijas statistika [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.csb.gov.lv/>.

9. Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ur.gov.lv/statistika.html?a=1080>.

10. Makroekonomika.lv [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.makroekonomika.lv/statsdata/77>.

11. Мировой Атлас Данных - Латвия [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://knoema.ru/atlas/Латвия>.

12. Экономика Латвии <http://balticexport.com/?article=latvijas-ekonomika&lang=ru>

13. The World Bank - Latvia [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://data.worldbank.org/country/Latvia>

Чернова Ольга Вадимівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Університету державної фіскальної служби України, (м. Ірпінь). **ORCID: 0000-0002-5053-708X**

Валігура Анастасія Тарасівна – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту економіки, оподаткування та митної справи Університету державної фіскальної служби України, (м. Ірпінь).